Özet

Bu çalışmada amacım, Türkiye coğrafyasında gelişmekte olan ve gittikçe daha fazla karşı karşıya kalınacak olan mülteci çevirmenliği alanının gelişmesine katkıda bulunmak üzere, Emniyet Genel Müdürlüğü İltica Bürosunda yaşadığım "mülteci çevirmenliği" deneyimlerimden yol çıkarak ve akademisyen/çevirmen bakış açısıyla alanın genel sorunlarına değinmek ve daha özel olarak da Fransızca konuşulan ülkelerden gelen mültecilerin iltica başvurularında yapılan mülakatlar sırasında çevirmenin karşılaştığı/karşılaşabileceği sorunları betimlemektir. Bu bağlamda tarafların beklentileri, çevirmenin bu beklentileri hangi durumlarda nasıl karşılayabildiği ya da karşılayamadığı ve hangi durumlarda hangi çeviri stratejileri geliştirebileceği konuları yaşanmış örnekler üzerinden ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Türkiye'de "Mülteci Çevirmenliği"nin Genel Sorunları

0. Giriş: Türkiye'de iltica/sığınma başvuru süreci

Bu bildirinin çıkış noktasını İstanbul Emniyeti "Yabancılar Şubesi İltica Büro'da" 2004-2009 yılları arasında yapmış olduğum çevirmenlik deneyimleri oluşturmaktadır. Söz konusu deneyimler Fransızca-Türkçe dil çifti üzerinden gerçekleştiğinden sadece belirli ülkelerden gelen sığınmacıların iltica başvuru sürecindeki mülakatlar çalışmama zemin oluşturmuştur. Bununla beraber çevirmenlik yaptığım süre boyunca yapmış olduğum gözlemler ve edindiğim bilgiler de bu alandaki genel sorunları az çok belirleyebilmeme olanak sağlamıştır. Ancak çalışmamın çıkış noktasını yine de öznel deneyim ve gözlemler oluşturduğu için genele ilişkin bir fikir verebilecek niteliktedir. Bu alandaki her türlü deneyimin paylaşılmasının sorunların belirlenmesine ve genel manzaranın daha da belirginleşmesine önemli katkı sağlayacağı görüşündeyim. Bu doğrultuda öncelikle mültecilerin koşullarına ve kurumsal sorunlara değinip ağırlıklı olarak da çeviri sürecinde karşılaşılabilecek çevirmen ve çeviri sorunlarına daha geniş bir yer ayıracağım.

Bildiğimiz gibi Türkiye iltica başvurusunu coğrafi kısıtlamayla kabul ettiği için sadece Avrupa Konseyi ülkelerinden gelenler mülteci kabul edilmektedirler. Bu ülkelerin dışındaki ülkelerden gelenler ise iltica başvuruları kabul edildiği takdirde üçüncü bir ülkeye yerleştirilene kadar ülkemizde geçici olarak kalabilmektedir. Mülteci çevirmenliği de işte bu başvuru ve kalma süresi boyunca mülteci ve sığınmacıların gereksinimlerine göre biçimlenmektedir. Emniyet Müdürlüğü İltica bürodaki çevirmen gereksinimi ise iltica/sığınma prosedürüne başvuran mülteci ve sığınmacılarla yapılan ön görüşme ve mülakat sürecinde ortaya çıkmaktadır genel olarak. Bu ön görüşme ve mülakatlar başvuru sahibinin başvuru nedenini gerekçelendirmesine ve kanıtlamasına olanak veren "başvuru formlarının"

doldurulmasına yönelik olarak yapılan birebir görüşmelerden ibarettir: bu görüşmelerde çevirmene gereksinim duyulmasının nedeni mülakat formlarının Türkçe doldurulması gerekliliğidir. Bu gereklilik nedeniyle "mülakatçı" olarak nitelendirilen bir memur, başvuru sahibi ve gerekli durumlarda bir çevirmenin de bulunduğu üç kişilik bir görüşme ve çeviri ağı oluşturulur bu mülakatlarda. Şimdi böyle bir ortamın yol açtığı sorunları daha yakından inceleyelim.

I. Üç boyutlu çeviri ağı ve yol açtığı dengeler

Böyle bir ortamda karşılaşabileceğimiz sorunları belirleyebilmek için üç boyutlu bakmak gerektiği kanısındayım. Çünkü bu ortamı oluşturan üç farklı etken söz konusudur ve bu etkenler birbirini etkileyerek iç içe geçmiş durumdadır. Ancak yine de bu etkenlerin bir araya gelmesinin yol açtığı sorunları ve dengeleri belli başlıklar altında ele almak olasıdır: sırasıyla

- Kurumsal sorunlar
- Mültecilerin sorunları
- Çeviri/çevirmen sorunları ele alınacaktır.

I.1. Kurumsal sorunlar

Çevirmenin arabuluculuk görevinin sağlamış olduğu bakış açısıyla, tarif edilemez mağduriyetleri olan sığınmacıların mağduriyetini daha da arttıran kurumsal sorunların da belirlenmesinin önemli olduğu görüşündeyim; çünkü kurumsal sorunları bilmeden, iltica sürecinin neden uzadığını ve nasıl kısaltılabileceğini belirlemek zor görünüyor. Ancak kurumların kendileri kendi sorunlarını çok daha iyi ortaya koyacakları için ben sadece kısa başlıklar halinde gözlemlerimi dile getirmekle yetineceğim. Bu sorunlar arasında sürekli değişen dolayısıyla uzmanlaşamayan, iyi bir eğitim sürecinden geçmeden iş yapmak zorunda kalan personelin olması, çalışma koşullarının ideal düzeyden uzak olması, iş yoğunluğunun fazla olması, bürokratik sürecin yavaşlığı, birçok durumda personelin de psikolojik desteğe gereksinim duyması ve yeteri sayıda dil bilen personelin/çevirmenin bulunmaması gibi gözlemleyebildiğim sorunlar söz konusu. Burada Emniyet kurumunun en çok gereksinim duyduğu ender diller arasında **Urduca**, **Hinduca**, **Moğolca**, **Uygurca**, **Tamilce** ve **Bengali** gibi dillerin olduğunu da eklemek gerekiyor. (Bu diller çeviriye gittiğimde bana birilerini bulabilir miyiz diye sorulan "acil diller"dir). Bu noktada aranan kişilerin "dil bilen" kişiler olduğunu yani "deneyimli/eğitimli toplum çevirmeni" gibi bir kavramın gerçeklerden çok uzak olduğunu vurgulamak gerekiyor. Mülteci sorunlarına geçecek olursak.

I.2. Mülteci/sığınmacıların sorunları

Yaşam koşullarının dışarıda çok kötü olmasının dışında "misafirhanelerde" bulunanların koşulları da hepimizin az çok haberdar olduğu boyutlarda. Burada en büyük sorunlardan biri misafirhanelerde tutulanların sayısının kapasitenin çok üzerinde olmasıdır. "Tutulma" sürecinin uzaması da insani koşullardan uzak bir ortamda yaşayanların, hepimizin basından da izleyebildiği isyanların çıkmasına yol açıyor. 2008 yılında Helsinki Yurttaşlar Derneğinin "İstenmeyen Misafirler: Türkiye'de 'Yabancı Misafirhaneleri'nde Tutulan Mülteciler" başlıklı rapor üzerine yazılan bir haber metninde[1] şu ifadelere yer verilmiştir:

> "Raporda "misafirhanelerde" sağlık sorunu olan kişilerin doktor ve ilaca erişiminde ciddi sorunlar yaşandığına dikkat çekiliyor; bunun nedenleri arasında polisin talepleri dikkate almaması, tedavi ve ilaç masraflarının yüksek olması ve çevirmen eksikliği öne çıkıyor."

Aynı sorun sığınmacı çocukların bulunduğu yetiştirme yurtlarında da giderek artan bir boyuta ulaşmaktadır. Doğru bilgiye ulaşamamaları, dil bilen ya da çeviri yapabilecek kişilerin olmaması sorunuyla doğrudan ilgilidir. Bu eksiklikten dolayı olsa gerek çocuklara 'en kısa zamanda' Türkçe öğretiliyor. Bu zaman zarfında çocukların psikolojik sorunlar yaşadıkları ve sessiz kaldıkları bir psikologtan öğrendiğim üzücü bir bilgi maalesef.

Barınma ve insani yaşam koşullarına ulaşma sorunu dışında bir de mülakatlar sırasında sorun yaratabilecek kimi durumlar görülmektedir. Bu konuyu çeviri süreciyle ilgili bölümde ele alacağım için burada değinmiyorum. Şimdi daha ayrıntılı olarak ele alacağım çeviri ve çevirmen sorunları bölümüne geçiyorum.

II. Çevirmen/çeviri sorunları:

Bu bölümde çevirmenin çeviri sürecinde karşılaştığı/karşılaşabileceği çeviri "durumları", çeviri sürecinde dilsel boyut, etik boyut, duygusal durumlar, sorumluluk bilinci gibi başlıklar altında ele alınacaktır.

Türkiye'de Fransızca üzerinden mülteci çevirmenliği yapan birinin karşılaşacağı hedef kitle bir yanda resmi dili Fransızca olan Afrika ülkelerinden gelen göçmenler ve diğer yanda ise iltica bürodaki memurlardır. Söz konusu Afrika ülkeleri çoğunlukla Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Moritanya, Fildişi Sahili ülkeleridir. Dolayısıyla çevirmenin standart **dil**, **aksan**, **terminoloji**, **kültürel farklılıklar** gibi aşması gereken engeller karşısına çıkacaktır. Söz konusu "dilsel öğeler" dışında çevirmenin tüm toplum çevirmenlerinin karşılaşabileceği

[1] **İstanbul - BİA Haber Merkezi** 03 Nisan 2008, Perşembe Erhan ÜSTÜNDAĞ Bu sözler, Helsinki Yurttaşlar Derneği **(hYd)** Mülteci Destek Programı'nın **(MDP)** yayımladığı **"İstenmeyen Misafirler: Türkiye'de 'Yabancı Misafirhaneleri'nde Tutulan Mülteciler"** başlıklı raporda yer alan tanıklıklardan yalnızca bir tanesi.

psikolojik, **etik** gibi üst başlıklar altında ele alınabilecek "**duygusal**" diye nitelendirebileceğim sorunlara da hazırlıklı olması gerekmektedir. Öncelikle dilsel sorunları ele alalım:

II.1. Dilsel sorunlar

Mülakat sürecinde çevirmenden beklenen mülakatçının sorduğu soruyu başvuru sahibine aktardıktan sonra başvuru sahibinin sözlü olarak ama kimi zaman yazıyla, çizimle ve jestlerle desteklenmiş yanıtını yine sözlü olarak aktarmasıdır. Bu aşamada Fransızca çevirmenin (İngilizce, Arapça gibi diller de aynı sorun yaşanması olasıdır) dil kültür denkleminin sürekli değişmesidir. Türkiye bağlamında Afrika'nın her defasında farklı ya da az çok benzer ülkelerinden gelen ve genelde anadilleri olmayan ancak içinde bulunulan durumda, kişinin de talebi doğrultusunda, en uygun iletişim dili olarak belirlenen bir dille sağlanmaktadır iletişim. (Başvuru sahiplerinin büyük bir kısmı birçok yerel dil konuşmakta hatta anne ve babasının konuştuğu yerel diller de farklılık gösterebilmektedir). Dolayısıyla gelen kişi kendini ister istemez kabullenmek zorunda kaldığı ve az çok hâkim olduğu dille ifade etmek durumunda kalıyor. Çevirmen de 'standart' boyutuyla öğrendiği bir dilin farklı kültürlerde aldığı farklı biçimleriyle karşı karşıya kalıyor her defasında. Burada önemli olan nokta çevirmenin her defasında egemen bir dilin farklı bir kültür ya da alt kültürle oluşturduğu bileşimi çözümlemek, gözlemlemek, anlamak, öğrenmek durumunda kalmasıdır[2]. Bu durumun bir yansıması olarak **terminoloji** ve **dünya bilgisi** sorunundan söz etmek gerekmektedir**.** Örneğin başvuru sahiplerine sorulan sorulardan biri de eğitim durumları olduğu için **eğitim sistemleri** hakkında bilgi edinmiş olmak önemlidir. Ancak burada her ülkenin eğitim sistemi hakkında bilgi sahibi olmak mümkün görünmese de en azından ortak dil ve kültür bilgisine sahip olunan Fransız eğitim sistemi ortak bir kıyaslama aracı olabiliyor. Ya da kişilerin geliş güzergâhları farklı ülkeleri kapsadığı için **iklim**, **coğrafya**, **başkent**, **para birimi** gibi konular da kimi zaman sorgulama konusu olabiliyor ya da çevirmenden bu konularda bilgi talep edilebiliyor. Çevirmen her şeyi bilmek durumunda olmasa da çalıştığı alanlarla bağlantılı konularda **genel bir dünya bilgisine** sahip olması yaptığı işe güven ve saygı duyulmasını sağlayabilmektedir. Dille bağlantılı olarak değinilmesi gereken başka bir konu da **aksan** sorunudur. Dilsel kullanımların farklı olmasının yanı sıra aksanlar da önemli farklılıklar gösterebilmektedir. Çevirmenin daha çok **konuşma diline**, **farklı aksan** ve **ağızlara** aşina

[2] (Krş. Bahadır, " Çeviriyorum, Öyleyse Tek Kültürün Ötesinde, İki Kültürün Arasında, Üçüncü Kültürün Ortasındayım", Çeviribilim Dergisi ve Varlık 2004)

olması iletişimde yaşanabilecek aksaklıkları büyük ölçüde aza indirmektedir. Yine de farklı telaffuzlar yer yer yanlış anlaşılmalara neden olabilmektedir. Bu türden sorunlar özellikle yerel dillerdeki **yer**, **kişi**, **yerel dil**, **etnisite** gibi adların söylenmesinde zorluk yaratabilmektedir. Bu durumda bu adlar başvuru sahibinden yazılı olarak istenmek durumunda kalınabiliyor. Ancak kimi zaman okuma yazma konusunda da zorlulukların yaşandığı görülebilmektedir… Dilsel sorunları daha da çeşitlendirmek mümkün ancak şimdi de "**duygusal**" diyebileceğimiz ve sanırım "**çözümsüz**" sorunların yaşanabileceği boyuta geçelim. Öncelikli olarak böyle bir alanda çalışacak çevirmenin **Psikolojik** olarak birçok trajik olayı duymaya hazırlıklı olması gerekiyor. Bunlar arasında en başta gelenleri şiddet, tecavüz, işkence, ölüm gibi olaylar ve bu olayların ayrıntılı olarak anlatılması istendiği için etkilenmemek mümkün değil… Değinmek istediğim başka bir boyutta **gönüllülük boyutudur**. İşin maddi boyutunun çok cüzi miktarlarda ya da hiç olmadığı durumlarda çevirmenin böyle bir işi yapmasında başka etkenler ön plana çıkıyor. Bu da yapılanın bir meslek değil de gönüllü olarak yapılan bir iş olarak algılanmasına yol açıyor. Bu boyutun da ayrıca tartışılması ve araştırılması gerektiği kanısındayım.

Yapılan işin gerçek anlamda bir meslek olup olmamasından bağımsız olarak ve daha çok etik ve dilsel boyutla bağlantılı olarak ele alınabilecek bir başka konu da **sorumluluk ve bilinç boyutudur.** Kimi zaman kişilerin, özellikle de başvuru sahiplerinin kullandığı dil düzeyi (kişinin toplumsal konumunun göstergesi sayılabilir), sözcüklerin sıralanışı, olayı anlatmak, aktarmak ya da canlandırmak için başvurduğu çözümler ve anlatım biçimleri, kişinin inandırıcılığını değerlendirmek açısından önemlidir. Burada çevirmenin görevi kişilerin inandırıcılıklarını sorgulamak olmasa da, çevirmenin kişiye inanarak ya da inanmayarak çevirisini yapması çeviri yapma biçimini ister istemez etkilemektedir. Burada çevirmenin, konumunun ve işinin getirdiği **sorumluluğun** ve kendi değerlendirmelerinin **"öznel"** olabileceğinin bilincinde olarak yorum yapmaktan kaçınması ve söylemine yansıma olasılığı olsa bile bir kanı oluşturma konusunda **tarafsız** kalması gerektiğinin ayrımında olması gerekir. Çünkü çevirmenin yardımcı olma kaygısı tam tersi bir etki yaratabilir. Bu nedenle olabildiğince profesyonel bir duruş sergilemesini öğrenmek önemlidir. Ya da tam aksi bir biçimde çevirmenin bir sorgu memuru olmadığının da bilincinde olması gerekir. Ancak birer etik kod olarak bunları söyledikten sonra çevirmenden beklenen "tarafsızlığın" gerçekçi olmadığını ekleyerek devam edeceğim. Çünkü çevirmenin görevi, iki tarafa da hizmet etmektir. Ancak kimi zaman "tarafsızlık" adına kendisinden aslında taraf olması beklenebiliyor. Örneğin "ben bağırdığımda siz bağırmıyorsunuz" ya da "çevirmen iyi

çevirmedi" gibi eleştirilerle karşılaşmak mümkün olabiliyor. Bu durumda örneğin çevirmen "tarafsızlığını" korumak adına bağırmayı tercih ediyorsa karşı tarafın gözünde bağıran kişi konumunda kalıyor. Öte yandan yine "tarafsız" olduğu için biri ağlayarak, iç çekerek tecavüze uğradığını ya da annesinin öldürüldüğünü anlatıyorsa aynı tarafsızlık duygusuyla çevirmenin de ağlaması gerekir. Böylece çevirmenin aynı dakika içinde hem bağıran hem ağlayan iki farklı kişiliği yansıtması gerekir. Ben böyle durumlarda çevirmenin görevinin "dil engelini" ortadan kaldırmak olduğunu düşünüyorum. Çünkü üç kişilik bir ortamda kişiler birbirlerinin dilsel ifadelerini anlamasa da, ses tonu, tonlama, el kol hareketleri, bakışlar gibi dil birçok öğe kişilerin birbirlerini "anlamasına" olanak veriyor. Böylesi bir ortamda, ses tonu yükseliyorsa ya da biri ağlıyorsa bu zaten anlaşılıyor ve bunu anlamak için çeviriye gerek yok. Bu nedenle "tarafsızlık" beklentisiyle çevirmenden istenen "teatral eşdeğerlik" gerçekçi ve anlamlı görünmüyor. Ayrıca çevirmenin bağırmadan da kişilerin duygularını anlatabilme olanakları var. Bunun için dolaylı anlatım yöntemi çevirmenin vicdanını biraz daha rahatlatan bir çeviri yöntemi olarak benimsenebilir. Örneğin "kişi size çok kızgın ve sorularını daha net bir biçimde yanıtlamanızı istiyor" demek birçok durumda gerekli işlevi görebilmektedir.

Akademisyen kimliğine sahip olsam da daha çok pratisyen bakış açısıyla oluşturduğum bildirimi Şebnem Bahadır'ın daha çok konferans çevirmenlerine yönelik olarak kaleme aldığı "Çevirmen Bütün Vücuduyla Çevirir[3]" yazısından bir alıntıyla bitirmek istiyorum.

> " …bir konferans sırasında kabinde kürsüdeki konuşmacının sesi olarak aslında inanmadığımız, hatta eleştirdiğimiz görüşleri telaffuz ederken kendimizi ne kadar denetim altında tutsak sesimiz titreyebilir, konuşma hızımız, nefes alma şeklimiz değişebilir. Rolümüzü oynarız ama amaçlı yapmasak da bilinçaltımızın yönlendirmesiyle, vücudumuz aracılığıyla rolden çıkmamızı, yabancılaşma yaşamamızı, yani başkaldırı işaretleri vermemizi de engelleyemeyebiliriz. Bu dönüşüm ve devşirimler bazen acılı, bazen coşkulu geçer, bazen ise hazin sonuçlar doğurur. Bu yüzden her zaman bir role 'hayır' demeyi de öğrenmeli."

[3] Şebnem Bahadır'ın "Çevirmen Bütün Vücuduyla Çevirir[3]", Çeviribilim (Aynı zamanda, Varlık, 2006)

KAYNAKÇA

ALP Eylem, 2010 “Misafir Ol Gel Bana Börekler Açayım Sana”, *Çeviribilim Dergisi* (e-dergi), çevrimiçi http://ceviribilim.com/?p=3001

ALP Eylem, KAHRAMAN Rana, 2008 “Mülteci Çevirmenliği Sorunlarının Çeviri Eğitimi Açısından Tartışılması”, *Çeviri Dünyası ve Çeviri Eğitimi Toplantısı*, İstanbul Üniversitesi, 18-19 Aralık (yayınlanmamış bildiri)

BAHADIR, Şebnem, 2006 “Çevirmen Bütün Vücuduyla Çevirir”, *Varlık*, Haziran, Varlık Yayınları

BAHADIR, Şebnem, (2004) 2006 “ Çeviriyorum, Öyleyse Tek Kültürün Ötesinde, İki Kültürün Arasında, Üçüncü Kültürün Ortasındayım”, *Çeviribilim,* http://ceviribilim.com/?p=121